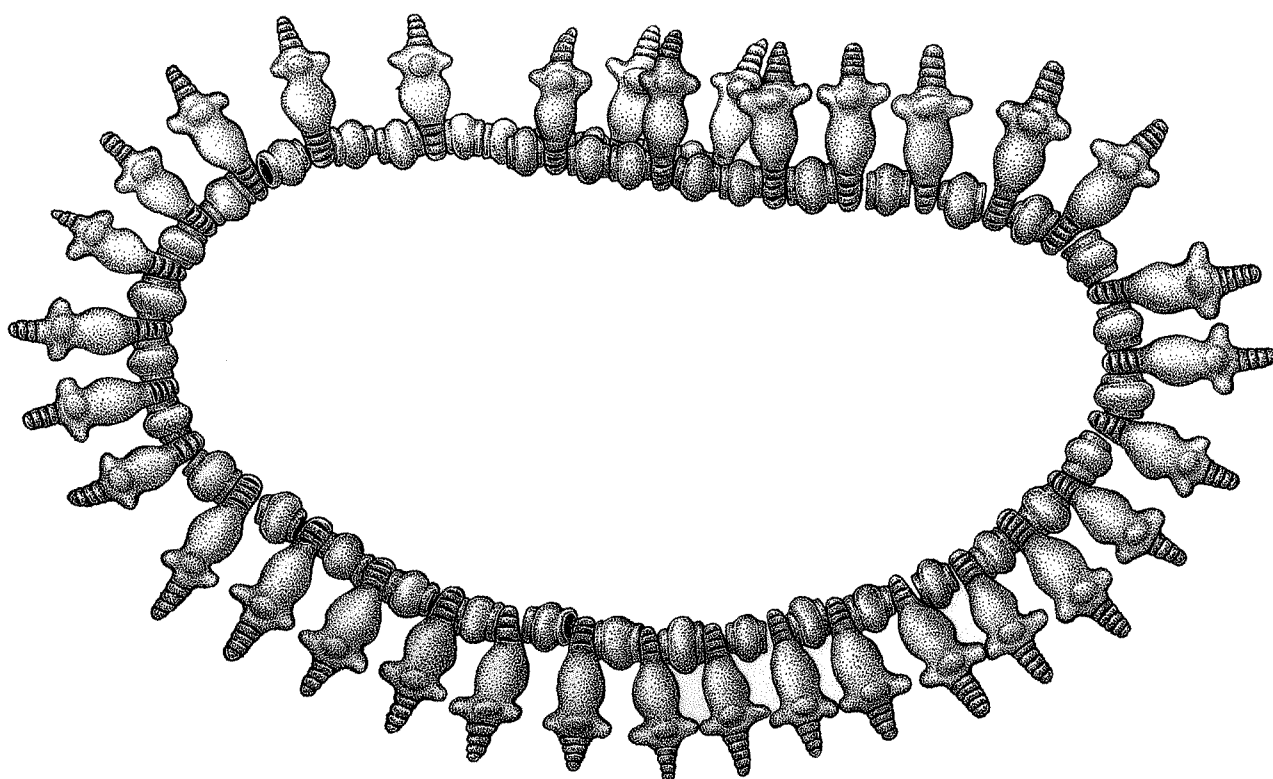
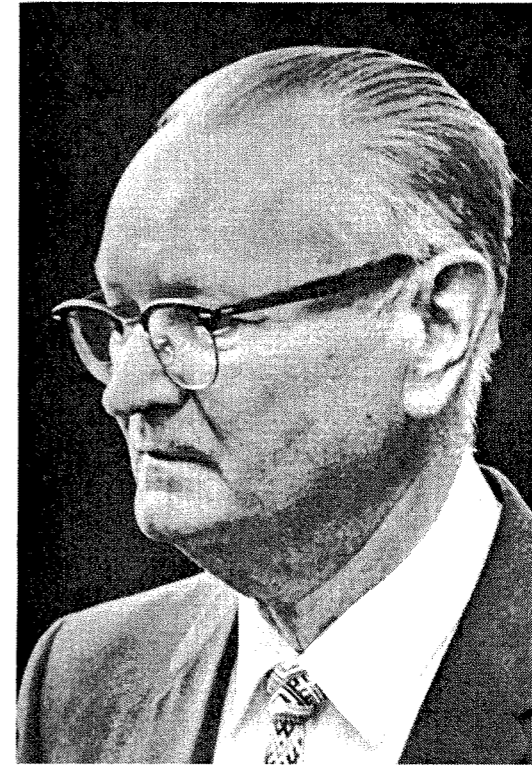

ARCHAEOLOGIA LITUANA

6

VILNIUS
2005

J. Pearson

ISSN 1392-6748

VILNIAUS UNIVERSITETAS
ARCHEOLOGIJOS KATEDRA

VILNIUS UNIVERSITY
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

ARCHAEOLOGIA LITUANA

6

*Skiriama prof. dr. Jono Puzino
šimtosioms gimimo metinėms*

Vilniaus universiteto leidykla
Vilnius University Publishing House
2005

Leidžia Vilniaus universiteto
Istorijos fakulteto Archeologijos katedra

Redaktorių kolegija
Editorial Board

Vyriausiasis redaktorius (Editor-in-Chief)

Prof. habil. dr. *Mykolas Michelbertas* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas (Deputy Editor-in-Chief)

Prof. dr. *Aleksiejus Luchtanas* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Atsakingoji sekretorė (Executive Secretary)

Violeta Vasiliauskienė – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05 H)

Nariai (Editors):

Prof. habil. dr. *Wojciech Nowakowski* – Varšuvos universitetas, Lenkija
(Istorija 05H)
Warsaw University, Poland
(History 05H)

Habil. dr. *Adolfas Tautavičius* – Pilių tyrimo centras (Istorija 05H)
Castle Research Center (History 05H)

Doc. dr. *Albinas Kuncevičius* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Doc. dr. *Eugenijus Jovaiša* – Vilniaus pedagoginis universitetas (Istorija 05H)
Vilnius Pedagogical University (History 05H)

Doc. dr. *Algimantas Merkevičius* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Redakcijos adresas (Address):

Vilniaus universiteto Archeologijos katedra
(Department of Archaeology Vilnius University)
Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius, Lithuania
Tel. (Phone): 268 72 84, 268 72 85
Faksas (Fax) 268 72 82
El. paštas: (e-mail) *violeta.vasiliauskiene@if.vu.lt*

Turiny – Contents – Inhalt

<i>Pratarmė</i>	7	<i>Vytautas Juškaitis</i> . Žirgų kapai Rytų Lietuvos pilkapynuose vėlyvajame geležies amžiuje (IX–XII a.)	139
<i>Arūnas Pemkus, Adolfas Tautavičius</i> . Prof. dr. Jono Puzino bibliografija. 1926–2004	9	Horse burials in East Lithuanian barrows of the Late Iron Age Summary	162
<i>Jurgis Jankus</i> . Jonas Puzinas apie save ir apie kitus. <i>Juostelėn įkalbėtas žodis</i>	39	<i>Povilas Blaževičius</i> . Žydų lošimo vilkeliai Lietuvos archeologinėje medžiagoje	164
<i>Straipsniai</i>		Jewish Spinning Tops in the Archaeological Material of Lithuania. Summary	171
<i>Egidijus Šatavičius</i> . Lietuvos vėlyvojo paleolito kultūrų periodizacija	49	<i>Diskusija, polemika</i>	
The Final Palaeolithic Cultures in Lithuania. Summary	81	<i>Eduardas Remecas</i> . Kelios pastabos apie Stasio Sajausko recenziją „E. Remecas. Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis. Vilnius, 2003. 107 p.“	172
<i>Linus Tamulynas</i> . Apie du išskirtinius romėniškojo laikotarpio radinius iš Jogučių kapinyno	83	<i>In memoriam</i>	
Über zwei extraordinäre Funde der jüngeren römischen Kaiserzeit aus dem Jogučiai-Gräberfeld. Zusammenfassung	91	<i>Aleksiejus Luchtanas</i> . Pranas Kulikauskas	176
<i>Mykolas Michelbertas</i> . Mikužių kapinyno (Klaipėdos rajonas) radiniai	94	<i>Vladas Žulkus</i> . Valentinas Sedovas	179
Funde des Gräberfeldes Mikužiai (Rayon Klaipėda). Zusammenfassung	110	<i>Mūsų jubilatai</i>	
<i>Audronė Bliujienė</i> . Iš baltų amatininkystės istorijos: baltiški <i>Berlock</i> kabučiai	112	<i>Mykolas Michelbertas</i> . Adolfui Tautavičiui – 80	181
From the History of Baltic Handicraft Tradition or Bronze Baltic Berlocks. Summary	130	<i>Recenzijos, apžvalgos</i>	
<i>Ernestas Vasiliauskas</i> . Žiemgalių antkaklės XII–XIII amžiuje.	131	<i>Mykolas Michelbertas</i> . Darbas apie Latvijos pilis	183
Semigallian Neck-rings in the 12–13 th . Summary	138	<i>Mokslinio gyvenimo kronika</i>	
		<i>Violeta Vasiliauskienė</i> . Archeologijos katedros mokslinės veiklos apžvalga. 2004 metai	185

Gauti nauji duomenys apie lietuvių laidoseną vidurinio ir vėlyvojo geležies amžiaus laikotarpiams. Rytų Lietuvos pilkapių tyrinėjimai tęsiasi ir toliau (Kapitoniškės, Kaišiadorių r., Riklikai, Anykščių r., ir kt.). Ir štai 1970 m. Taurapilio pilkapynas, Utenos r., pilkapis Nr. 5, vyro ir šalia palaidoto žirgo kapas. Tai vienas turtingiausių A. Tautavičiaus atidengtų vadinamųjų „kunigaikščių“ kapų, kuriame rastas dviašmenis kalavijas auksuotu sidabru puoštose makštyse, kitų ginklų, sidabrinių auksuotų papuošalų. Be abejo, šis V a. kapas buvo ir lieka vienas įdomiausių ir reikšmingiausių archeologinių atradimų ne tik Lietuvos, bet ir europiniu mastu. Po A. Tautavičiaus publikacijos šio kapo medžiaga gerai žino visi įvairių Europos kraštų vadinamojo tautų kraustymosi laikotarpio tyrinėtojai.

A. Tautavičiaus vadovaujamos ekspedicijos taip pat dirbo Žemaitijoje ir Šiaurės Lietuvoje (Bikavėnai, Šilutės r., Uplyna, Šilalės r., Valdamai, Šiaulių r., Jauneikiai, Joniškio r.), Vakarų Lietuvoje (Palangos kapinynai). O kur dar žvalgomosios ekspedicijos, kurių metu kartu su kolegomis nuvažiuota tūkstančiai kilometrų, apeita, apžiūrėta, matuota daugybė piliakalnių, gyvenviečių, įvairių laidojimo paminklų? Ir plius didžiulis darbas tiriant pilis, ypač Vilniaus Žemutinės pilies teritoriją.

Puikus Lietuvos archeologijos paminklų, muziejinės medžiagos pažinimas leido jubiliatui tapti vienu iškiliausių baltų proistorės tyrinėtojų. Antroji jo puošmena – tai publikuoti darbai. Turint galvoje didžiulį jų sąrašą (daugiau kaip 600 įvairių publikacijų), galima paminėti tik pačius didžiausius ir reikšmingiausius.

1961 m. išėjo iš spaudos kolektyvinis darbas „Lietuvos archeologijos bruožai“, kurio autoriai yra P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė (beje, abu prof. J. Puzino mokiniai) ir A. Tautavičius. Pastarojo plunksnai knygoje priklauso skyriai apie Lietuvos archeologijos paminklų tyrinėjimus, ankstyvąjį ir vidurinį geležies amžių (V–VIII a.). Tai buvo veikalas, iš kurio kelis dešimtmečius Lietuvos archeologijos mokėsi ir studentai, ir muziejininkai, ir kraštotyrininkai. A. Tautavičiui tyrinėjimai vidurinio geležies amžiaus archeologijos srityje tapo vienu iš pagrindinių mokslinės veiklos barų. Šie tyrinėjimai buvo apibendrinti monografijoje „Vidurinis geležies amžius Lietuvoje“

(Vilnius, 1996), kuri tapo 1997 m. jo apginto habilitacijos darbo pagrindu.

Kitas jubilato mokslinės veiklos baras – baltų genčių etninės istorijos tyrinėjimai. Jis yra kolektyvinio darbo „Lietuvių etnogenezė“ (Vilnius, 1987) bendraautoris, daugelio straipsnių apie atskirus baltų genčių junginius autorius. Straipsniuose parodomos žemaičių etninio junginio ištakos (padėkos duoklė tėviškei!), kalbama apie aukštaičius ir lietuvius, diskutuojama su maskviečiu archeologu V. Sedovu dėl jotvingių etninių ribų Užnemunėje.

Jubilatas gana daug nuveikė skelbdamas tyrinėtų viduramžių paminklų medžiagą. Jis yra monografijos „Vilniaus pilies kokliai (XVI–XVII a.)“ autorius, knygu „Lietuvos pilys“, „Vilniaus miesto istorija“ (I t.) bendraautoris. Pastarasis darbas 1969 m. pažymėtas respublikine mokslo premija. Daug medžiagos paskelbta leidinyje „Vilniaus Žemutinės pilies rūmai“ (I–IV t.), kituose mokslo darbuose.

2000 m. išėjo iš spaudos A. Tautavičiaus parengta „Lietuvos archeologijos bibliografija. 1782–1998“. Kaip taikliai šios knygos recenzijoje pastebėjo V. Šimėnas, tai „amžiaus knyga“. Joje nurodyta daugiau nei 17 000 straipsnių iš Lietuvos archeologijos, paskelbtų ir Lietuvoje, ir užsienyje. Tai yra jubilato nepaprastai ilgo ir kruopštaus darbo rezultatas, neturintis analogų gretimose šalyse.

Iš A. Tautavičiaus parašytų mokslo darbų matyti didžiulė autoriaus erudicija, jiems būdingas kruopštus faktų parinkimas, gerai apgalvotos ir logiškos išvados, sugebėjimas atsižvelgti į ankstesnių autorių nuomonę, dalykinė polemika. Jo darbais naudojasi įvairių kraštų baltų genčių archeologijos tyrinėtojai. Už nuopelnus baltų archeologijos srityje jubiliatui 1997 m. buvo suteiktas Latvijos mokslų akademijos Garbės daktaro laipsnis (Dr. h. c.), 1999 m. jis buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu.

Mielas Mokytojau ir Kolega! Visos „Archaeologia Litwana“ redakcinės kolegijos vardu nuoširdžiai sveikinu Jus gražaus jubiliejaus proga, linkiu ištvermės, kuo geriausios sveikatos ir naujų darbų!

Mykolas Michelbertas

Recenzijos, apžvalgos

Darbas apie Latvijos pilis

2004 m. leidinių serijoje apie Latvijos viduramžių pilis (Latvijas viduslaiku pilis. IV) pasirodė archeologų Andrio Caunės ir Ievos Osės darbas, skirtas Latvijos XII a. pabaigos–XVII a. vokiečių pilims¹. Šį darbą išleido Latvijos universiteto Latvijos istorijos institutas. Darbo autoriai – ne tik Latvijoje, bet ir už jos ribų gerai žinomi viduramžių archeologijos specialistai. Profesorius, habilituotas daktaras, Latvijos mokslų akademijos akademikas A. Caunė ilgus metus tyrinėjo Rygos miestą, įvairius kitus viduramžių paminklus. Jo plunksnai priklauso kelios monografijos apie senąją Rygą², daugybė straipsnių Latvijos ir užsienio spaudoje. A. Caunė yra leidinių „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls“, „Senā Rīga“ vyriausiasis redaktorius, įvairių archeologinių bei istorinių leidinių sudarytojas, redkolegijų narys. Daktarės I. Osės monografijoje³ ir kitose publikacijose aptariami viduramžių archeologijos ir meno istorijos klausimai, Latvijos viduramžių pilių tyrimų medžiaga. I. Osė yra leidinio „Arheologija un etnografija“ redkolegijos narė, įvairių leidinių sudarytoja. Taigi aptariamas darbas parašytas patyrusių specialistų.

Kaip įžangoje rašo patys autoriai, šio leidinio pasirodymą nulėmė viena pagrindinė aplinkybė. Iki šiol Latvijoje daug dėmesio buvo skiriama geležies amžiaus piliakalniams, ant kurių stovėjo medinės pilys. Duomenys apie šiuos piliakalnius dar tarpukariu buvo paskelbti Ernesto Brastinio 4 tomų darbe, pastaraisiais metais duomenys papildyti Juro Urtanio ir Janio Asario. XII a. pabaigoje ateivių kryžininkų ir XIII a. statytos kalavijuočių pilys,

vėlesnės Livonijos valstybės pilys nėra sulaukusios pakankamo dėmesio.

Dėl šios priežasties autoriai ir pateikė didžiulį enciklopedinio pobūdžio darbą apie vokiškas Latvijos viduramžių ir vėlyvesnes mūrines bei medines pilis. Tai padaryti buvo nelengva, nes iki mūsų dienų išlikusių pilių yra nedaug. Dalis jų buvo sugriauta per įvairius karus. Nukentėjo ne tik pačios pilys bet ir jose buvę archyvai ir dokumentai. XIX ir XX amžiais buvo atlikti tik nedaugelio pilių architektūriniai tyrimai, konservuoti kai kurių pilių griuvėsiai, parengti kai kurių objektų restauracijos projektai. Šiuo metu daugelio pilių mūrų griuvėsiai yra užkloję storas velėnos sluoksnius. Tik keliolika pilių yra sulaukusios išsamesnių archeologinių tyrinėjimų (Veicaizkraukle, Aizkrauklės r., Alūksnė, Araišiai, Cėsių r., Asotė, Talsų r., Bauskė, Cėsis (Vendenas), Daugpilis (Vecdaugavpils), Dolė (Vecdole), Rygos r., Ikškilė, Ogrės r., Jersika, Preilių r., Koknesė, Aizkrauklės r., Lielvārde, Ogrės r., Lokstenė, Aizkrauklės r., Rezeknė, Rygos II ir III Ordino pilys, Salaspilis, Talsai, Tervetė, Dobelės r.). Todėl knygos autoriems teko milžiniškas darbas – žvalgyti piliavietes, daryti architektūrinius matavimus ir pateikti brėžinius, fotografuoti objektus. Iš viso knygos autoriai pateikė duomenis apie 142 pilis.

Autoriai darbą pavadino leksikonu, t. y. enciklopediniu žodynu. Darbo įvadinėje dalyje jie latvių ir vokiečių kalbomis pateikia apibendrinamuosius duomenis apie Latvijos teritorijoje buvusias viduramžių pilis, jų statybos medžiagas, techniką, pilių chronologiją, sunaikinimo laiką. Pateikti duomenys ir apie ankstesnių tyrinėtojų indėlį į pilių tyrinėjimus, yra nurodymų, kaip naudotis enciklopediniu žodynu. Nedideliame įvadiniam skyriuje publikuoti 4 žemėlapiai ir lentelės, iš kurių matyti vokiškų pilių Latvijos teritorijoje atskiri statybos laikotarpiai nuo XII a. pabaigos iki XVII a. Pavyzdžiui, 1 žemėlapyje ir 1 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad XII a. pabaigoje–XIII a. Latvijoje buvo 49 Ordino, vyskupų ir jų vasalų pilys, sargybos bokštai ir įtvirtinti vienuolynai. Lentelėse nurodyti šių įtvirtintų objektų statybos – įkūrimo metai.

Didžiausią darbo dalį sudaro pilių aprašymai (43–559 p.), t. y. žodynas – pilių katalogas. Čia abecėlės tvar-

¹ A. Caune, I. Ose. Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pilis. IV. Rīga, 2004. Latvijas vēstures institūta apgāds. – 591 lpp.

² А. Цауне. Жилища Риги XII–XIV вв.: По данным археологических раскопок. Рига, 1984; А. Сауне. Рига зем Ригас: Археолога стāsts par senās Ригас zadušajāms celtnēm. Rīga, 1985; А. Цауне. Рига под Ригой: Рассказ археолога об исчезнувших постройках древней Риги. Рига, 1989; А. Сауне. Pati Rīga ūdeni: Археолога стāsts par zudušo Ridziņas upi, par pirmo ostu, kuģniecības lidzekļiem un amatiem senajā Rīgā. Rīga, 1992, А. Сауне. Rīgas lībieši un vinu ipašumzīmes. Rīga, 1998; ir kt.

³ I. Ose. Latvijas viduslaiku piļu petniecība 18.–20. gadsimtā. Rīga, 2001.

ka pateikiami visi pagrindiniai duomenys: pilies vardas įvairių amžių rašytiniuose šaltiniuose (lotyniškai, vokiškai, latviškai ir kt.), adresas ir lokalizacija, istorija nuo įkūrimo iki sugriovimo arba naudojimo iki mūsų dienų, trumpas pilies aprašymas su senais arba naujai sudarytais planais, brėžiniais, piešiniais ar fotonuotraukomis. Autoriai prie kiekvienos pilies aprašymo pateikia duomenis apie vykdytus objekto architektūrinius ir archeologinius tyrinėjimus (jeigu tokių buvo), nurodo literatūrą, kurioje galima rasti išsamesnių ar papildomų duomenų, kur skelbti pilies planai ir menininkų piešti vaizdai.

Kiekvienos pilies istorija aptariama remiantis rašytiniais šaltiniais, Latvijos ir užsienio šalių archyvuose aptiktais duomenimis, ankstesnių autorių darbais. Pačių autorių atlikti architektūriniai matavimai ar archeologiniai žvalgymai leido gerokai papildyti ankstesnius duomenis, patikslinti žinias apie pilių matmenis, statybos techniką, naudotas medžiagas.

Reikia pažymėti, kad A. Caunės ir I. Osės žodynas-enciklopedija yra pats išsamiausias tokio pobūdžio leidinys apie vokiečių pilis Latvijoje. Skaitant šį leidinį paaiškėja, kiek pilių Latvijoje turėjo kalavijuočiai ir jų ipė-

diniai – Kryžiuočių ordino Livonijos šaka, Rygos vyskupas, vėliau arkivyskupas, Kuršo vyskupas ir jų vasalai.

Galima pasidžiaugti poligrafine darbo kokybe. Jame yra gana daug spalvotų iliustracijų – planų, piešinių, nuotraukų. Autoriams galima papriekaištauti tik dėl vieno dalyko. Galbūt prie kai kurių pilių aprašymo buvo galima įdėti vieną kitą nuotrauką ar piešinį daiktų, surastų archeologinių tyrinėjimų metu, atspindinčių pilių gyventojų buitį. Bet tai greičiau ne priekaištas, o pageidavimas, kuris nemenkina šio leidinio mokslinės vertės.

Be abejo, šis darbas sudomins ne tik įvairių Baltijos regiono šalių archeologus – viduramžių specialistus, bet ir istorikus, meno istorikus, architektus. Darbas bus naudingas kraštotyrininkams, Baltijos jūros rytinio regiono turistinių maršrutų sudarytojams. Kadangi įžanginė darbo dalis pateikiama ir vokiečių kalba, žodynu-enciklopedija galės naudotis gana didelis europinių tyrinėtojų būrys.

Baigdamas A. Caunės ir I. Osės žodyno-enciklopedijos apžvalgą – recenziją, noriu autoriams palinkėti ištvėrmės tyrinėjant Latvijos viduramžių paminklus ir paskelbti daugiau tokių vertingų darbų!

Mykolas Michelbertas

Mokslinio gyvenimo kronika

ARCHEOLOGIJOS KATEDROS MOKSLINĖS VEIKLOS APŽVALGA

2004 metai

Konferencijos, seminarai

2004 m. sausio 13 d. Lietuvos istorijos instituto tyrimų programos aptarime „Akmens ir bronzos amžių tyrimų problematika Lietuvoje“ dalyvavo doc. A. Merkevičius. Jis oponavo pranešėjams, dalyvavo diskusijose.

Vilniaus universiteto Archeologijos katedra ir Lietuvos archeologijos draugija 2004 m. vasarį–balandį organizavo akademių diskusijų ciklą „Lietuvos archeologijos erdvės“. Ciklo metu buvo aptarta, kur iš tiesų šiandien plyti archeologijos mokslo geografinės ribos (vasario 25 d. – „Geografinė erdvė“), kiek platus ir spalvingas teminis jos spektras (kovo 17 d. – „Tematinė erdvė“), kokie šio mokslo metodologiniai bruožai (balandžio 14 d. – „Teorinė erdvė“).

Diskusijose aktyviai dalyvavo Lietuvos istorijos instituto, Kultūros paveldo centro, muziejų archeologai, Vilniaus universiteto Archeologijos katedros dėstytojai, doktorantai, vyresniųjų kursų studentai.

***

2004 m. gegužės 8 d. prof. M. Michelbertas dalyvavo Kelmės krašto muziejuje vykusioje mokslinėje konferencijoje „Kelmei – 520“ ir parodos „Paprūdžių kapinynas“ atidaryme bei jos pristatyme konferencijos dalyviams.

***

2004 m. gegužės 13–17 d. Estijoje vykusiame seminare „Fossil field seminar in North and West Estonia“, kurį organizavo Tartu universiteto Archeologijos katedra, doc. A. Merkevičius skaitė pranešimą apie senuosius laukus Vakarų Lietuvoje.

***

2004 m. rugsėjo 16–19 d. Vilniuje, Lietuvos istorijos institute vyko UISPP XXXII komisijos kasmetinė tarptautinė konferencija „Interaction between East and West in the Great European Plain during the Final Palaeolithic. Finds and Concepts“. Šioje konferencijoje dr. E. Šatavičius perskaitė pranešimą „Flint mines and raw material in South-Eastern Lithuania“, konferencijos dalyviams

organizuotos ekskursijos metu įvairių šalių akmens amžiaus specialistus supažindino su prie Titno ežero esančiomis titnago kasyklomis ir jų tyrimo rezultatais.

***

2004 m. spalio 14 d. mokslinėje konferencijoje, skirtoje Lietuvos Respublikos 1919 metų Valstybinės Archeologijos Komisijos įstatymo 85 metų sukakčiai paminėti doc. A. Kuncevičius skaitė pranešimą „Kultūros paveldo taikomieji tyrimai (istoriniai ir archeologiniai)“. Prof. M. Michelbertas pirmininkavo vienam iš konferencijos posėdžių.

Svečiai

2004 m. vasario 19-20 d. Archeologijos katedros kvietimu buvo atvykęs Varšuvos universiteto Archeologijos instituto prof. W. Nowakowski. Svečias dalyvavo leidinio „Archaeologia Lituana“ redkolegijos posėdyje, pasidalijo mokslinio darbo patirtimi.

***

2004 m. gegužės 31 d.–birželio 4 d. Archeologijos katedroje lankėsi Varšuvos universiteto Archeologijos instituto studentai, lydimi prof. W. Nowakowskio. Viešnagės tikslas – susipažinti su Lietuvos archeologijos paminklais ir naujaisiais radiniais.

***

2004 m. gruodžio 20–22 d. Archeologijos katedros kvietimu buvo atvykęs Latvijos istorijos muziejaus direktorius dr. A. Radiņš. Jis oponavo doktorantės A. Strimaitienės daktaro disertaciją.

Tarptautinis pripažinimas

2004 m. kovo 3–6 d. Strasbūre (Prancūzija) Lietuva tapo Europos archeologijos konsiliumo nare. Jai atstovavo doc. A. Merkevičius.

***

2004 m. birželio 8 d. posėdyje Latvijos mokslų akademijos senatas prof. M. Michelbertui suteikė Latvijos MA